

Inleiding op het leerhuisseizoen 2012-2013 in Veldhoven

VAN JEZUS NAAR CHRISTENDOM

Alex van Heusden

Ook Jezus zong de psalmen. Ook enkele van de twintig die het komend uur ten gehore worden gebracht. Misschien wel allemaal. Hij zong ze in het Hebreeuws, de taal waarin de psalmen oorspronkelijk zijn geschreven. Op sabbat in de synagoge, die van Kafarnaüm in Galilea, en onderweg naar Jeruzalem om daar Pesach te vieren, het feest van uittocht en bevrijding.

De psalmen hebben wij ontvangen uit de Joods-bijbelse traditie. We zingen ze mee met de synagoge. Zoals wij heel de Schrift, de Hebreeuwse bijbel, meelesen met de synagoge. Die gedachte mag ons nederig stemmen, na zovele eeuwen van Jodenhaat en Jodenvervolgung, nog wel in naam van Jezus.

Van Jezus naar christendom is het onderwerp van het leerhuis in een nieuw seizoen, dat deze middag wordt geopend. Het christendom, ook het rooms-katholieke, is van Joodse oorsprong. Maar vanaf wanneer kun je spreken van christendom? Om maar meteen één hardnekkig misverstand uit de weg te ruimen: het christendom is niet *gesticht*, maar in een geleidelijk, bijna vier eeuwen omvattend proces *ontstaan*. Het christendom beroept zich op Jezus van Nazaret, het belijdt hem als de Christus, de zoon van God - maar de 'historische' Jezus heeft geen nieuwe religie gesticht en geen kerkorde ingevoerd. Zijn eerste volgelingen waren allen Joden en bléven dat ook; zij werden geen 'christenen', zeker niet in de moderne betekenis van het woord, maar aanhangers van een beweging, een van de vele, binnen het toenmalige Jodendom.

Jezus van Nazaret: op de plaats die Schedel heet, even buiten Jeruzalem, eindigt zijn leven. Beschuldigd van hoogverraad, te hebben aangezet tot een opstand tegen de Romeinse bezettingsmacht in zijn land, werd hij veroordeeld. Zijn volgelingen zagen in hem een gerechte: een mens die het visioen van een nieuwe wereld hooghield en voorleefde - een nieuwe wereld niet in de hemel boven, in een hiernamaals, maar op deze oude aarde beneden. In zijn naam en in zijn geest probeerden zij voort te zetten wat hij begonnen was. Zij vormden een beweging, een bevrijdingsbeweging. Wat wij christendom noemen, is niet begonnen als een godsdienst of een kerk, maar als een politieke bevrijdingsbeweging in een uithoek van het Romeinse wereldrijk.

Er waren er meer in die roerige eerste eeuw van de gangbare jaartelling die door hun volgelingen werden beschouwd als de messias, de bevrijder van Israël. De roep om verzet en opstand tegen de Romeinse onderdrukking van het Joodse volk in de rijks-provincie Judea werkte dit verschijnsel in de hand. Andere groepen, vooral die der Farizeeën, zagen geen heil in messiaanse avonturen, die naar hun oordeel zouden uitlopen op een catastrofe voor het Joodse volk. De geschiedenis heeft hen gelijk gegeven. De eerste grote Joodse opstand tegen de Romeinse heerschappij, in het jaar 66 begonnen in het noordelijke Galilea (de geboortestreek van Jezus), leidde tot de verwoesting van Jeruzalem, stad en heiligdom, in het jaar 70.

Wij spreken over christendom en de aanhangers van deze beweging noemen wij christenen. In christenen zit het Griekse *christos*, hetgeen een weergave is van het Hebreeuwse *masji'ach*, 'gezalvde' ('messias'). In de bekende vier evangeliën komt de benaming 'christenen' niet voor, in de brieven van Paulus ook niet. Paulus noemt de aanhangers van Jezus 'zij die van de

messias zijn' (1 Korintiërs 15:23). In het boek Handelingen der Apostelen heten zij 'die van de weg' (Handelingen 9:2). Ook in Handelingen (11:26) lezen we:

En het geschiedde
dat zij [Saulus en Barnabas] een vol jaar gastvrij onthaald werden
in de gemeente (*ekklèsia*)
en een aanzienlijke menigte onderricht gaven -
in Antiochië kregen de leerlingen voor het eerst
als naam toebedeeld messiasklanten (*christianoï*).

Het zijn buitenstaanders geweest die de leerlingen bestempelden als *christianoï*, 'messiasklanten', 'messiasadepten' ofwel 'christenen'. Waarschijnlijk een spotnaam: zie die daar eens, volgelingen van een messias, maar wel een gekruisigde messias! Die spotnaam werd in eigen kring van lieverlee een soort geuzennaam.

De beweging in naam van Jezus Messias, nog door de Romeinse geschiedschrijver Suetonius kort na het jaar 100 getypeerd als een 'nieuw en boosaardig bijgeloof'¹ (... *Christiani, genus hominum superstitionis novae ac maleficae*), en enkele malen bloedig vervolgd, telde rond het jaar 250 ruim een miljoen aanhangers - overwegend niet-Joden. Die miljoen behoorden tot talrijke stromingen die zich alle beriepen op Jezus en op de apostelen, maar onderling volstrekt verschillend waren.

Er waren kringen waarin men geloofde dat de dood van Jezus de wereld verlost had - 'verzoenend lijden en sterven', anderen waren van oordeel dat Jezus daar niets mee te maken had - zijn dood aan het kruis was alleen maar smadelijk. Er waren er ook, zoals de gnostische christenen, die geloofden dat Jezus zelfs nooit gestorven was, maar slechts 'in schijn' op aarde had geleefd. Volgens sommigen, onder wie zeker de Joodse leerlingen, was Jezus 'volledig mens', volgens anderen, bijvoorbeeld de gnostici, 'volledig God' en weer anderen zeiden 'volledig mens én volledig God'. Er is, in het kader van deze theologische strijd, geen enkele reden om de ene groep wel het predikaat 'christelijk' toe te kennen en de andere niet.

Een van die stromingen van vroeg christendom was de apostolische ekklesia: de samenhang van plaatselijke gemeenten die alle onder het gezag stonden van een *episkopos*, 'toeziener'. De grote leraren en denkers van de apostolische ekklesia ontwikkelden hun visie op God en Jezus, en op hun onderlinge verhouding, door zich af te zetten tegen andere richtingen van vroeg christendom, onder andere de gnosis en de Jezus Messias belijdende Joden. Tegenover de Joodse leerlingen poneerden zij Jezus de God, tegenover de gnostici Jezus de mens.

Wat de apostolische ekklesia vooral van de andere richtingen onderscheidde, was haar nadruk op eenheid en haar strakke organisatie met de *episkopos* aan het hoofd van de lokale gemeente. Andere groepen opereerden zonder noemenswaardige structuur en eenheid van denkbeelden, wat mogelijk een verklaring biedt voor hun ondergang.

Alleen de apostolische ekklesia met haar accent op organisatie en vastgelegde geloofswaarheden was op den duur aantrekkelijk genoeg om uit te groeien tot de staatsgodsdienst van het Romeinse rijk dat, zeker sinds de derde eeuw, hopeloos in verval was geraakt, zowel economisch als organisatorisch. De vele oorlogen gingen hun tol eisen. Plaatselijke eliten en legerleiders opereerden volkomen onafhankelijk in hun hang naar de grote macht en het grote geld. Bovendien ontbrak het aan een sluitende, universele ideologie die als grondslag kon dienen voor een nieuw te vestigen eenheid van het gigantische imperium.

---

¹ Suetonius, *Levens van de keizers. Nero XVI*, 2.

Rome heeft zich overigens niet zonder slag of stoot toegewend naar de apostolische ekklesia. Het grote rijk heeft nog tegengesputterd en onder keizer Diocletianus geprobeerd deze stroming van vroeg christendom met wortel en tak uit te roeien. Maar het mocht niet baten. Keizer Constantijn schreef zijn overwinning op zijn naaste belager Maxentius bij de Milvische brug ten noorden van Rome toe aan Christus en een jaar later, in 313, decreeteerde hij godsdienstvrijheid voor iedereen - dus ook voor christenen. In 325 was het Constantijn die het concilie van Nicea bijeenriep. Dat deed dus niet de *episkopos* van Rome, Silvester, of enige andere kerkelijke leider. Daar werd de geloofsbelijdenis gedecreteerd die iedere christen moest aanhangen, met de nadruk op de 'wezenseenheid' van Vader en Zoon, van God en Jezus - beiden even goddelijk.

In 392 verhief keizer Theodosius het christendom tot staatsgodsdienst en tot enige *religio licita* (toegestane religie). Een jaar later, in 393, kwam de synode van Hippo, Noord-Afrika, bijeen en werd de canon van het Nieuwe Testament vastgesteld: vier evangeliën, één boek Handelingen, eenentwintig brieven, één boek Openbaring. Ruim dertig evangeliën, tenminste vijf boeken Handelingen, dertien brieven en verwante documenten, en zeven apocalyptische boeken werden als secundair of zelfs ketters van de hand gewezen en kregen geen canonieke status. Alle stromingen van vroeg christendom waarin deze niet-canonieke geschriften circuleerden, zoals de gnosis en de Joodse leerlingen, belandden definitief in de verdomhoek van de ketterij. Sommige daarvan zijn ten slotte opgegaan in de 'ene, heilige, katholieke en apostolische ekklesia', maar de meeste zijn op den duur, lang niet altijd op zachtzinnige wijze, uit de geschiedenis verdreven - zo ook de teksten die hun heilig erfgoed waren.

De oorspronkelijke apostolische ekklesia die vorm gaf aan de Jezusbeweging, die handelde in strijd met de decreten van de keizer en uitzag naar een nieuwe wereldorde, groeide in een periode van nog geen vier eeuwen uit tot een machtsfactor die een alliantie aanging met de Romeinse wereldorde. Zij zocht niet meer het imperium te bestrijden, maar trad in dienst van het imperium, toen Constantijn zijn hengel naar haar uitsloeg, en bracht het onder Theodosius tot staatsgodsdienst, zelfs tot enige toegestane religie. Zo werd de wording van het christendom voltooid.

Toen het West-Romeinse rijk definitief ten val was gekomen, nam de kerk van het Westen zijn infrastructuur over en blies deze nieuw leven in. De bisschop van Rome trok de kleren van de keizer aan om die nooit meer uit te trekken.

Wij gaan psalmen horen. Twintig, in de bewerking van Huub Oosterhuis en op muziek van Antoine Oomen. U gaat genieten van een schitterende samenwerking tussen tekst en muziek.

Naar U, Levende, klimt mijn ziel.

U vertrouwt ik: dat Gij zijt.

U verlang ik ooit te zien.